

תבונות

הגות עיון ופישט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

ציות וחיבור פנימי בעבודת ה'

עשיית המשכן היא מן הציוויים הראשונים שנצטוו בני ישראל, המשכן הוא המוקד המרכזי של עבודת ה' עבור עם ישראל, ולכן כל פרט באופן בנייתו טעון במשמעות ומסמל את צורת עבודת ה' הנכונה. העובדה שלציווי על בניית המשכן מקדישה התורה יותר מארבע פרשיות ומאות פסוקים המתארים בפירוט רב את כל הציוויים על עשיית המשכן ובגדי הכהונה, פירוט שלא מצינו כדוגמתו בציוויים אחרים בתורה, דורשת מאיתנו להטות אוזן וללמוד את הלקח אותו מבקשת התורה ללמדנו. במאמרנו זה נתבונן בחלק הפותח את הפרשות העוסקות בבניית המשכן:

'וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנֵנוּ לְבֹו תִקְחוּ אֶת תְּרוּמַתִּי.'

המאפיין הראשוני והייחודי של מצוות בניית המשכן הוא הבקשה מאת המתנדבים בעם. בשונה מרוב מצוות התורה הקב"ה איננו מחייב את עם ישראל בעשיית רצונו אלא מותיר את קיום המצווה לרצון שלהם. במאמרנו אשתקד¹ עמדנו על השפעת ההתנדבות בעשיית המשכן על השראת השכינה במקדש ובכל אחד ואחד מבני ישראל. במאמרנו זה נעמוד על רובד נוסף אותו ניתן ללמוד מאופייה ההתנדבותי של מצוות עשיית המשכן כפי שנפתחת פרשתנו: **'וַיִּקְחוּ לִי תְרוּמָה מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְבְּנֵנוּ לְבֹו.'**

כדי לחדד את נושא עיונו אפשר להשוות את אופי הציווי בפרשתנו לתרומה אחרת שהתבקשה מעם ישראל - מחצית השקל, בה לא ביקשה התורה את ההתנדבות כמו בפרשתנו אלא ישנו ציווי המוטל על כל אחד ואחד: **'זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעֵבֶר עַל הַפְּקָדִים מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקָּדֵשׁ עֶשְׂרִים גֵּרַה הַשֶּׁקֶל מִחֲצִית הַתְּרוּמָה לֵה'** (שמות ל, א) מחצית השקל יועדה גם היא למשכן, אך החובה לתרום במקרה זה הייתה מוחלטת ולא התבססה על רוח ההתנדבות של התורמים, מה ההבדל בין שני המקרים?

חובה והתנדבות בבנין המשכן

לפני שנבאר את ההבדל בין שני המקומות ומדוע בכל מקום נאמר ציווי בעל אופי שונה, ניתן לראות בבירור ששני האופנים הללו - החובה וההתנדבות, קיימים במשכן זה לצד זה. שני דרכים אלו הם דרכים עקרוניות בעבודת ה' וקיום מצוות. האחת היא: עבודת ה' שבמרכזה עומד הציווי המוחלט לדבר ה' וההתבטלות המוחלטת לרצונו ללא מעורבות של האדם, והשניה היא: האדם העובד את ה' ומקיים את המצוות מתוך רצון אישי המוביל להזדהות שכלית ורגשית. אם נתבונן בדברי חז"ל נראה כי אפשר למצוא הדים לשתי האפשרויות, מצד אחד מצאנו בדבריהם משמעות לקיום המצוות לאו דווקא בחיבור לרעיונות העומדים בבסיס המצוה אלא רק מתוך ציות לדבר ה':

"רב אמר לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות וכי מה איכפת ליה להקב"ה למו ששוחט מן הצוואר או מי ששוחט מן העורף הוי לא נתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות" (בראשית רבה נד, א)

קך גם בתורת כהנים:

"א' אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם "אי אפשי ללבוש שעמנו. אי אפשי לאכול בשר חזיר. אי אפשי לבוא על הערווה" אבל "אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גור עלי כך"? תלמוד לומר "ואבריל אתכם מן העמים להיות לי" נמצא פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים" (ספרא כ, טו).

מדברים אלו עולה החשיבות שבקיום המצוות מתוך התבטלות וציות לדבר ה' אף ללא טעם וללא סיבה. אלא שמנגד מצאנו שהרמב"ם וראשונים נוספים נקטו שישנם טעמים למצוות הראויים להבנה אנושית וישנה מעלה בקיום המצוות דווקא כאשר האדם מבין את שרשם,² כך כותב הרמב"ם:

"אף על פי שכל חוקי התורה גזירות הם כמו שביארנו בסוף מעילה ראוי להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם הן לו טעם הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב המעמים של כל חוקי התורה" (הלכות תמורה ד, י).

הרמב"ם מחזק את דברי הרמב"ם בזה ומסביר את מעלת הדבר:

"וזה העניין שגור הרב במצות שיש להם טעם מבואר הוא מאד, כי בכל אחד טעם ותועלת ותיקון לאדם מלבד שכן מאת המצווה בהן יתברך" (דברים, כב, ו)

1. תשע"ב - 'התרומה לבנין המשכן'

2. ראה גם במורה נבוכים חלק ג פרק נא ופרק נד. ומדבריו שם משמע שהיא מחלוקת תנאים האם יש לתור אחר טעמי המצוות, ולא הרחבנו כאן בדברים אלו לגודל פשיטותם בדברי הראשונים שביארו טעמים למצוות כהרמב"ן והחינוך ועוד, וראה עוד באבן עזרא שמות פרק לא פסוק יח. וביארנו מעט העניין במאמרנו 'עשרת הדברות' פרשת יתרו תשע"ב.

נראה אפוא ששני העניינים מתקיימים יחדיו, ובקיום המצוות ישנו גם עניין של ציות לדבר ה' שאיננו תלוי בהבנה האנושית, אך עם זאת למצוות, או לכל הפחות לחלקן, ישנה תכלית שהבנתה תורמת לקיום המצווה. השאלה הנשאלת מעתה היא היחס בין שני עקרונות היסוד הללו. האם החלוקה היא כמותית, לחלק מהמצוות ניתן להתחבר באופן אישי ולחלק לא, או שזו החלוקה בין שני הממדים מתקיימת בכל מצווה ומצווה.

מצוות שמעיות ומצוות שכליות

ידועה בענין זה החלוקה שייסד רס"ג בין 'מצוות שמעיות' שעניינן הוא הציות לבין 'מצוות שכליות' אותן אנו מבינים בשכלנו וממילא יש מעלה בקיומן מתוך הזדהות וחייבור פנימי. (חלוקה הדומה במידה רבה לחלוקה המפורסמת בין חוקים למשפטים) "...**וכל ענין מאלה שמצווה בו, נטע בשכלנו טובתו, וכל ענין מהם שהזהיר ממנו, נטע בשכלנו גנותו, כמו שאמרה החכמה אשר היא השכל 'כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע'. והחלק השני דברים אין השכל גוזר אותם, שהם טובים לעצמם ולא מגונים לעצמם, הוסיף לנו הבורא עליהם צווי והזהרה, להרבות גמולנו והצלחתנו עליהם, כמו שאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר"** (האמונות והדעות ג, א) לפי דברי רס"ג לכאורה החלוקה היא כמותית. ישנן מצוות שכליות וישנן מצוות שמעיות. האם ישנה גם אפשרות נוספת להבין את היחס בין שני הממדים?

נעשה ונשמע

נראה כי קיומם של ב' ב' דברים הללו במקביל בעבודת המשכן מביאה אותנו למחשבה כי אכן בתוך כל מצווה ומצווה קיימים ב' דברים של הבנה ושל ציות, כך גם עולה מדברי הגמרא:

"אמר רבי אלעזר בשעה שהקרימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן מי גילה לפני רוחו של שמואל כי השרת משתמשין בו... ברישא עושי והדר לשמוע א"ר חמא ברבי חנינא מ"ד 'כתפוח בעצי היער', למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פרוי קודם לעליו אף ישראל הקרימו נעשה לנשמע" (שבת פ"א, א)

דברים אלו נסובים על בני ישראל שבמעמד הר סיני אמרו "נעשה ונשמע", כלומר לא התנו את התמסרותם לקיום מצוות התורה ב'שמיעתם' ובהבנתם, אלא לפני הכל קיבלו על עצמם עול מצוות והתחייבו לקיימן, וחז"ל רואים בכך מעלה נשגבה של עם ישראל שהתעלו בעניין זה לדרגת מלאכי השרת.

אפשר להבין את הדברים באופן מצומצם כמתייחס רק לרגע כריתת הברית ולצורת הכניסה לעול מצוות, אך נראה שחז"ל מכוונים אותנו להבין את הדברים באופן רחב יותר המלמד על האופן הנכון של קיום המצוות באופן כללי. בכל קיום מצווה ישנו רובד ראשוני הקשור בקבלת עול מלכות שמים וציות מוחלט ללא פקפוק, ורק לאחר מכן ניתנת האפשרות ל"שמיעה", להבנה של תכלית המצווה ולהתחברות פנימית אליה. סדר הדברים באופן זה איננו מובן מאליו, שכן, לפי ההיגיון האנושי הפשוט כדי להניע אדם לפעולה צריך לשכנע אותו ולהראות לו מה תכליתה של הפעולה, אך לא כן ביחס עם ישראל והקב"ה שהם יחסים קרובים המושגות על אמון מוחלט של עם ישראל בקב"ה ובאהבתו ולכן קודמת ההתמסרות להבנה.

בניית המשכן – חובה ונדבה

תוספת הסבר ביחס הנכון שבין שני הממדים האמורים נוכל ללמוד מן האופן שבו הם מופיעים במשכן. שאלנו לעיל, מדוע התרומה לבניית המשכן עצמו ניתנת בהתנדבות ואילו במחצית השקל אופי הציווי על הנתניה מופיע כחובה גמורה.

ההסבר לכך הוא שהתרומה הבאה ממחצית השקל יועדה לאדנים כפי שמבואר בפרשת פקודי **וַיְהִי מֵאֵת כָּפֹר הַפָּסָף לְצִקֵּת אֶת אֲדָנֵי הַקֶּדֶשׁ וְאֵת אֲדָנֵי הַפְּרֻכֹת מֵאֵת אֲדָנִים לְמֵאֵת הַכֶּפֶר כֶּפֶר לְאֹדֶן** (שם לח, כז) בכך מסמלת מחצית השקל - שניתנה בציווי את הרובד הבסיסי, את התשתית למערכת עבודת ה' בכללה והיא מתכוננת על אדני הציות וקבלת העול. לעומת זאת התרומה לגוף המשכן עצמו מבוססת על רוח ההתנדבות ובכך מסמלת את השלב הבא בעבודת ה', שלב זה קשור בעיקר בחייבור האישי ובהזדהות עם תוכן המצוות ולכן שלב זה חייב להיות מתוך רצון אישי עמוק.

ההכרח להבין את כוונת המצוות

מן הציווי על עבודת המשכן אנו למדים את היחס הנכון בעבודת ה' בין ממד הציות לממד ההתחברות וההזדהות. שני הממדים הם חלק בלתי נפרד מעבודת ה'. הציות הוא הרובד הבסיסי שמוכרח לעמוד בבסיס הקשר עם ה'. בעבודת ה' היומיומית ממד זה קיים במעשים ספציפיים, עשה ואל תעשה, שם הציות הוא המרכזי, והוא מכונן את המחויבות הבסיסית של כל יהודי לקיום מצוות התורה וכפי שדרשו חז"ל 'דבר ה' - זו הלכה'. מחויבות זו איננה תלויה במצב רוח מתאים או בהבנה של תכלית המצווה, והיא בבחינת "אדנים" עליהם מושתתת הברית בין הקב"ה לעם ישראל.

אך מן המשכן אנו למדים כי לא די בזה. מעל האדנים ישנו עולם שלם של עבודת ה' שאינה מתמצה רק בקיומם של העשה ואל תעשה, אלא נדרשת התחברות לרוח התורה שמטרתה היא לעצב את האדם לפי כוונתו ורצונו של הקב"ה, ההתחברות זו כרוכה בהכרח בהבנה של המצוות ובקשב עמוק לרוח העולה מבין הציויים. אם אדם ישאר רק בשלב הראשון של הציות ומקיים את כל המצוות באופן פורמלי אך ליבו בל עימו, הוא לא נענה למטרת התורה באופן שלם והוא עלול אף להיות 'נבל' ברשות התורה, כדי לקיים את המצוות בשלמות נדרש האדם להתעלות מעל לקומה הבסיסית של הציות לדבר ה' ולהתחבר באופן אישי בשכלו ובכל נימי נפשו לתורה ולתכליתה.

העלון יוצא לאור על ידי מכון 'תבונות', רח' יהודה הלוי 10 בני ברק
האורות והערות ולקבלת תכנים נוספים ניתן לפנות במייל: office@tvunot.net
לקבלת העלון במייל a@tvunot.net